

۱۳۷۸ / ۹ / ۱۱

دانشگاه فردوسی (مشهد)

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات عرب

موضوع

اسلوب تشبیه و ظرائف و لطائف آن در قرآن کریم

استاد راهنما

استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد نافی

استاد مشاور

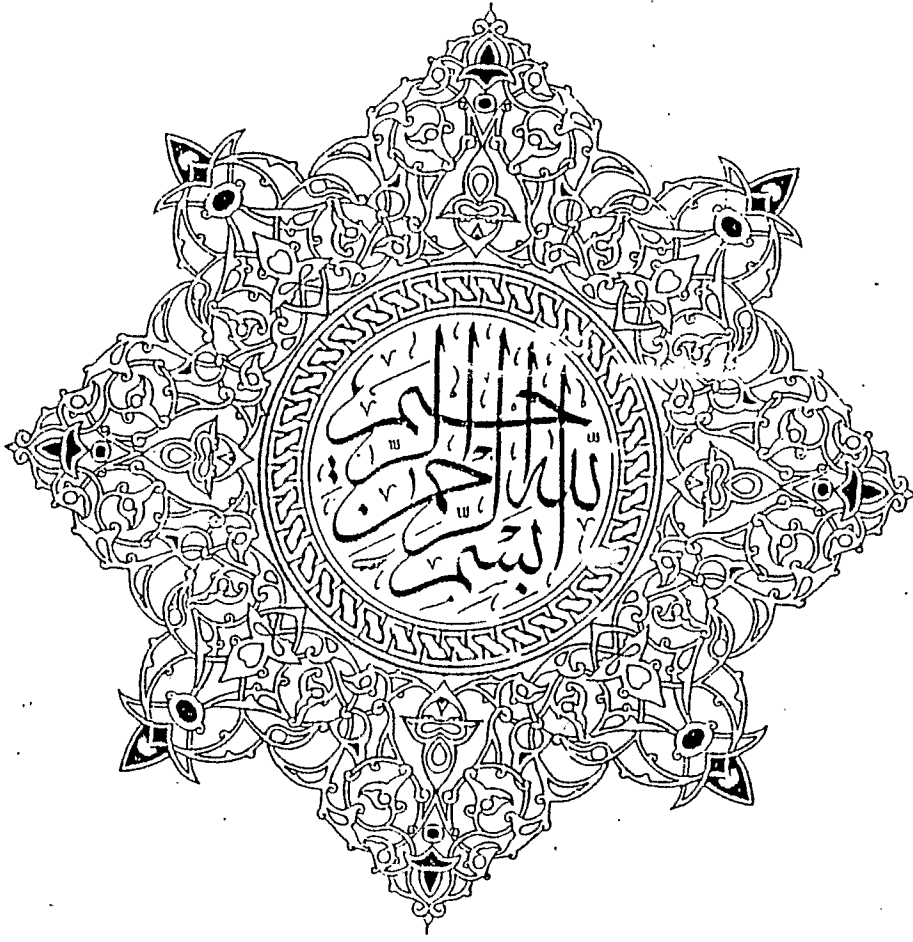
استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد علوی مقدم

نگارش

سید محمد تقی وزیری فرد

تابستان ۱۳۷۴

2597/2

آمداء

تقدیم به شهدای عزیزى كه
بافداكارى و بذل جان و سائل
امنیت و آسایش ما را فراهم
كردند تا در سایه آن با معارف قرآن
آشنا شویم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
(الف)	پیشگفتار
(و)	سوره قصص
۱	فصل اول : تشبیه غیر تمثیلی
۱	باب اول : تشبیه محسوس به محسوس
۱	"الف : تشبیه بلیغ
۱	۱- بقره ۱۸ " ص..... لایرجعون "
۳	۲- بقره ۲۲ " الذی جعل وانتم تعلمون "
۵	۳- بقره ۶۸۷ "هن لباس لکم وانتم لباس لهن "
۷	۴- بقره ۱۸۷ "وکلوا واشربوا..... من الفجر "
۸	۵- بقره ۲۲۳ " نساوکم حرث لکم ".....
۹	۶- آل عمران ۱۳۳ " سارعوا..... للمتقین "
۱۵	۷- آل عمران ۱۸۵ " کل نفس متاع الغرور "
۱۱	۸- کف ۴۹ " وقل الحق..... سراقها "
۱۲	۹- کف ۵۱ " ما اشهدتم..... عضدا "
۱۳	۱۰- انبیاء ۱۵ " فما زالت حصیدا خامدین "
۱۵	۱۱- حج ۲ " یوم ترونها شدید "
۱۶	۱۲- فرقان ۲۳ " وقدمنا هباء منثورا "
۱۸	۱۳- نمل ۸۸ " وترى الجبال تفعلون "

صفحه	عنوان
۱۹	۱۴- احزاب " النبی معروفاً "
۲۰	۱۵- محمد " ويقول الذین فاو لی لهم "
۲۲	۱۶- واقعه " فشاربون شرب الهیم "
۲۳	۱۷- انسان " ویطاف علیهم قواریراً "
۲۴	۱۸- نباء " الم نجعل الارض مهاداً "
۲۵	۱۹- نباء " وجعلنا اللیل لباساً "
۲۷	۲۰- نباء " وسیرت الجبال سراباً "
۳۰	جدول سملها در تشبیهات محسوس به محسوس بلیغ "
۳۲	جدول اغراض تشبیه در تشبیهات محسوس به محسوس بلیغ "
۳۲	جدول شکلهای تشبیه در تشبیهات محسوس به محسوس بلیغ "
۳۳	ب : تشبیه مرسل مجمل
۳۳	اول : تشبیهاتی که ادات آنها " کاف " است
۳۳	۱- بقره " فقلنا تعقلون "
۳۵	۲- " " ثم قست الماء "
۳۶	۳- " " ام تریدون سواء السبیل "
۳۷	۴- " " قالت الیهود یختلفون "
۳۹	۵- " " الذین اتیناهم یعلمون "
۴۱	۶- " " ومن الناس جمیعاً... "
۴۲	۷- " " اذ تبرأ ۱۶۶ و ۱۶۷ بخارجین من النار "

صفحة	عنوان
٤٥	٨ - بقره " يا ايها الذين آمنوا..... تتقون "
٤٦	٩ - " فاذا قضيتم " اشد ذكراً "
٤٧	١٠ - " كذلك " لعلكم تعقلون "
٤٨	١١ - " يا ايها الذين " واليوم الاخر "
٤٩	١٢ - آل عمران ٤٥ " قال رب " مايشاء "
٥٠	١٣ - " ... انى قد " باذن الله "
٥١	١٤ - " ان مثل عيسى " فيكون "
٥٣	١٥ - " ولاتكونوا " عذاب عظيم "
٥٤	١٦ - " افمن اتبع " وبئس المصير "
٥٥	١٧ - انعام ١١٢ " وكذلك " غرورا "
٥٧	١٨ - اعراف ٥٧ " وهو الذى " لعلكم تذكرون "
٦٠	١٩ - توبه ٦٩ " كالذين " واولئك هم الخاسرون "
٦٢	٢٠ - هود ٤٢ " وهى تجرى " ولا تكن من الكافرين "
٦٥	٢١ - نحل ٧٧ " ولله غيب السموات " قدير "
٦٦	٢٢ - كهف ٢٩ " وقل الحق " ساءت مرتفقا "
٦٨	٢٣ - انبياء ١٥٤ " يوم نطوى " اناكنا فاعلين "
٧١	٢٤ - حج ٤٧ " ويستعجلونك " تعدون "
٧٢	٢٥ - فرقان ٤٤ " ام تحسب " اضل سبيلا "
٧٤	٢٦ - لقمان ٢٨ " ما خلقكم " سميع بصير "
٧٥	٢٧ - احزاب ١٩ " فاذا جاء " من الموت "
٧٧	٢٨ - سبأ ١٣ " يعملون " راسيات "
٧٨	٢٩ - يس ٣٩ " والقمر " القديم "
٨٥	٣٥ - دخان ٤٣ - ٤٤ - ٤٥ - ٤٦ " ان شجره الزقوم كغلى الحميم "

صفحة	عنوان
٨١	٣١- محمد "والذين كفروا.....كما تأكل الانعام"
٨٣	٣٢- ذاريات "وفي عاد كالرميم"
٨٤	٣٣- قمر "انا ارسلنا المحتظر"
٨٦	٣٤- الرحمن "خلق كالفخار"
٨٧	٣٥- قلم "٢٥ و ١٩ فطاف كالصريم"
٨٨	٣٦- معارج "وتكون الجبال كالعهن"
٨٩	٣٧- مرسلات "٣٣ و ٣٢ انها ترمى صفر"
٩٥	٣٨- قارعه "يوم المبعوث"
٩٢	٣٩- فيل "فجعلهم كعصف مأكول"
٩٥	جدول سمبليها
٩٨	جدول اغراض
١٥٥	تشبيهات مرسل مجمل كه ادات آنها "كان" مي باشد
١٥٥	١- مائدة "من اجل" احيا الناس جميعا
١٥١	٢- انعام "فمن" في السماء
١٥٢	٣- اعراف "واذ نتقنا" تتقون
١٥٣	٤- انفال "يجادلونك" وهم ينظرون
١٥٤	٥- نمل "والتي" لدتي المرسلون
١٥٦	٦- نمل "فلما جاءت" مسلمين
١٥٧	٧- صافات "كانهن بيض مكنون"

صفحه	عنوان
۱۰۹	۸- فصلت ۳۴ " ولا تستوی ولی حمیم"
۱۱۱	۹- طور ۲۴ ویطوف لؤلؤ مکنون"
۱۱۲	۱۰- قمر ۷ " خشعاً جراد منتشر"
۱۱۴	۱۱- قمر ۲۰ "تنزع منقعر"
۱۱۵	۱۲- صف ۴ "ان الله مرصوص"
۱۱۷	۱۳- منافقین ۴ " واذا صیحه علیهم"
۱۱۹	جدول سمبلیا
۱۲۰	جدول اغراض
۱۲۱	تشبیہات مرسل مجمل که ادات آنها " مثل" است .
۱۲۱	۱- بقره ۱۳۷ " فان آمنوا..... العلیم"
۱۲۴	۲- " والمطلقات ۲۲۸ عزیز حکیم"
۱۲۵	۳- " الذین یأکلون ۲۷۵ حرّم الربا...."
۱۲۶	۴- نساء ۱۴۰ " وقد نزل جمیعاً"
۱۲۸	۵- کهف ۱۱۰ " قل انما احداً"
۱۳۱	جدول سمبلیا
۱۳۲	جدول اغراض
۱۳۳	تشبیہات مجمل مرسل که ادات آنها فعل است
۱۳۳	کهف ۱۸ " وتحسبهم ایقاظا رعیا"

باب دوم : تشبيه معقول به محسوس

۱۳۵	۱- نور	" والذين كفرو..... فماله من نور "	۴۰/۳۹
۱۴۰	۲- واقعه	" وحور "	۲۳/۲۲
۱۴۱	۳- الرحمن	" فيهن قاصرات "	۵۸و۵۷و۵۶
۱۴۴	جدول سمبلیها	" المرجان "	
۱۴۴	جدول اغراض		

باب سوم : تشبيه محسوس به معقول

۱۴۵	۱- آل عمران ۱۶۲ و ۱۶۳	" افمن اتبع "	يعملون
۱۴۶	۲- يوسف ۳۱	" فلما سمعت "	ملك كريم
۱۴۷	۳- صافات ۶۲ و ۶۳ و ۶۴ و ۶۵	" اذلك خير "	الشياطين
۱۵۱	جدول سمبلیها		
۱۵۱	جدول اغراض		

فصل دوم : تشبيه تمثیلی

۱۵۳	الف تشبیهاتی که ادات آنها " کاف " است .		
۱۵۳	۱- بقره ۱۷	" مثلهم "	لايبرون
۱۵۶	۲- بقره ۱۹ و ۲۰	" اوکصیب "	علی کل شی قدیر
۱۵۷	۳- بقره ۱۷۱	" مثل الذين كفروا "	لا يعقلون
۱۶۲	۴- بقره ۲۶۱	" مثل الذين ينفقون "	واسع علیم
۱۶۳	۵- بقره ۲۶۴	" يا ايها الذين آمنوا "	القوم الكافرين

١٦٥	" ومثل الذين بصير "	٢٦٥	٤- بقره
١٦٧	يظلمون "	١١٧	٧- آل عمران
١٦٩	العالمين "	٧١	٨- انعام
١٧١	يتفكرون "	١٧٥ و ٢٧٦	٩- اعراف
١٧٣	كان لم تغن بالامس "	٢٤	١٠- يونس
١٧٥	افلا تذكرون "	٢٤	١١- هود
١٧٧	ضلال "	١٤	١٢- رعد
١٧٨	البعيد "	١٨	١٣- ابراهيم
١٨٠	لعلمهم يتذكرون "	٢٤ و ٢٥	١٤- ابراهيم
١٨١	مالها من قرار "	٢٦	١٥- ابراهيم
١٨٣	تختلفون "	٩٢	١٦- نحل
١٨٥	مقتدرا "	٤٥	١٧- كهف
١٨٧	مكان سحيق "	٣١	١٨- حج
١٩٠	نور على نور "	٣٥	١٩- نور
١٩٢	لوكانوا يعلمون "	٤١	٢٠- عنكبوت
١٩٤	الكفار "	٢٩	٢١- فتح
١٩٦	عذاب نديد "	٢٥	٢٢- حديد
١٩٧	العالمين "	١٦	٢٣- حشر
١٩٩	القوم الظالمين "	٥	٢٤- جمعه
٢٥١			سمبلها ي مشبه به
٢٥٥			جدول اغراض

- ۲۰۶ تشبیهات تمثیلی که ادات آنها " کَانَ " است .
- ۲۰۶ ۱- مدثر ۴۹- ۵۰- ۵۱ " فمالهم قسوره "
- ۲۰۹ سمبلیایی که برای زنان " مشبه به قرار گرفته است .
- ۲۰۹ سمبلیایی که برای اعمال کافران " مشبه به " قرار گرفته است.
- ۲۱۰ بعضی از آیات که مسائل اقتصادی در آنها " مشبه به " قرار گرفته است .

در هنگام مطالعه ، به اشتباهاتی در کتابهای بلاغی برخورد کردم ، که در ذیل

به بعضی از آنها اشاره می کنم .

۱- ابن اثیر در صفحه ۳۹۰ المثل السائر آیه " وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ

مِّن قَبْلِهِمْ " را برای یکی از انواع تشبیه مثال زده است . با کمی دقت ، مشاهده

می کنیم که یا در این آیه " فن ایجاز " وجود دارد که تقدیر آن " تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ

الْإِيمَانَ " است و یا اینکه معنای آیه " و کسانی که در مدینه و ایمان مقیم شدند " می باشد.

بنا بر این ملاحظه می کنیم که در آیه تشبیه وجود ندارد فقط در صورت پذیرفتن معنای

اخیر در آن استعاره است .

۲- سخن محیی الدین درویش در کتاب اعراب القرآن درباره وجود تشبیه در بعضی

آیات دقیق نیست که ما در ذیل به برخی آنها اشاره می کنیم .

الف: در جلد ۶ صفحه ۱۲۶ در باره آیه " تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا " ۲

می نویسد : خداوند عطاء بهشت را به میراث تشبیه کرد.

اگر مقصود نویسنده این باشد که تشبیه در این آیه اشباع شده و به استعاره تبدیل

گشته است ، قابل قبول است ، اما با توجه به اینکه نویسنده در این کتاب ، تشبیه و استعاره

را از یکدیگر تفکیک و به هریک در جای خود اشاره کرده است ، سخن او در مورد وجود تشبیه

۱- حشر ۹

۲- مریم ۶۳

در این آیه ، اشتباه به نظر می رسد .

ب : در جلد اول صفحه ۱۴۹ می نویسد : در آیه " وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ " ^۱ تشبیه بلیغ وجود دارد. با تامل در معنای این آیه که " دَخَلَ فِي قُلُوبِهِمْ حَبُّ الْعِجْلِ " می باشد وبا کمی دقت ، متوجه می شویم که طرفین تشبیه وجود ندارند ، بنابراین در این آیه استعاره ویا مجاز می باشد.

ج : در جلد دوم صفحه ۴۹۲ در باره آیه " وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ " ^۲ می گوید:

آن تشبیه انجیل به نور وهدایت است ، در حالیکه خداوند در این آیه می فرماید:

" اما انجیل با به او دادیم . ودر آن هدایت ونوراست " . ملاحظه می کنیم که انجیل به

چیزی تشبیه نگردیده است بلکه سخن از محتوای آن است . دستورات انجیل به نور تشبیه

گردیده ، سپس با حذف مشبه ، تشبیه اشباع شده به استعاره تبدیل گشته است .

در آغاز کار تصور بر این بود که این تحقیق در مدت حداکثر یک سال به طور

کامل به پایان می رسد ، ولی پس از شروع ویا راهنمایی های استاد وپیشنهادهای

ایشان برای بررسی تشبیهات قرآن از ابعاد مختلف ، متوجه شدم که تکمیل این رساله

نیاز به وقتی بسیار زیادتر دارد . بنابراین اذعان می کنم که بنده نتوانستم این رساله

را آن طور که استاد عزیزم آقای دکتر فاضلی مایل بودند به پایان برسانم ، اما

ایشان خود شاهد بودند که درحد امکان برای ارائه هرچه بهتر آن ، تلاش کردم . امیدوارم

۱- بقره ۹۳

۲- مائده ۴۷